Не велика, проте не дуже й мала повість, написана Сергієм Стеценком, свідком та безпосереднім учасником усіх подій.

Розділ І

Зоологія і комахи. "Відпустіть нас до бабусі!"

Коли ми склали іспити і п’ятий рік навчання нарешті скінчився, на збори, присвячені цій знаменній події, прийшла і вчителька ботаніки та зоології Ірина Семенівна.

Після того як усі вчителі виказали свої радісні сподівання з приводу нашого успішного навчання і ще кращої поведінки в майбутньому і підбили не для всіх радісні підсумки за цей рік, слово взяла ботанічка:

— Любі дітки! — вона завжди казала "дітки" чи "діточки". — Ви вже учні шостого класу, з чим я вас вітаю і повністю приєднуюсь до тих добрих побажань, які ви щойно почули від присутніх тут педагогів. Хочу вам ще раз нагадати — вчитися в шостому класі де в чому легше, а де в чому й трудніше, ніж у п’ятому. Ми з вами, зокрема, будемо вивчати ботаніку, а згодом і зоологію, перейдемо до глибшого розуміння світу, що оточує вас.

Тут вона помовчала і мрійливо подивилася кудись у стелю. Той, хто не знав нашої ботанічки, міг би подумати, що цілісінькими днями ми тільки й сушили голову над тим, як би під її керівництвом ще глибше зрозуміти навколишній світ. Насправді ж ми мало любили ботаніку, та й не можу сказати, щоб і зоологія вигравала в нашій хлоп’ячій уяві привабливими веселковими барвами.

— Так от, любі діточки, — правила далі ботанічка, — для того, щоб збудити вашу цікавість, щоб продовжити добру традицію наших старших класів, вам треба за літо зібрати колекцію комах.

— Ого, — перебив її Шумило. — Та якщо всі школи візьмуться до цього діла, наступного літа вже не буде чого ловити.

— Невже ти залишишся таким самим і в шостому класі? — запитала вчителька, ніби вона сподівалася на щось інше. — А побоювання твої безпідставні. До речі, ви знаєте, що багатьох шкідників сільського господарства і зелених насаджень треба винищувати? Восени всі принесете свої роботи до школи. Я їх заберу до зоологічного кабінету. Кращі підуть на шкільну виставку.

Тепер і я згадав стоси невеликих коробок зі скляним верхом, що припадали порохом у кабінеті зоології.

— А можна вдвох збирати одну колекцію? — схопився з місця Митько.

— Можна, тільки щоб і видно було, що її робили двоє. Така колекція має бути більшою і кращою. Ти хочеш разом із Стеценком? — зиркнула на мене.

— Еге ж.

— То робіть, — зітхнула вчителька. — Тільки не так, як у минулому році.

Цим вона натякала на гербарій рідного краю, який треба було зібрати минулого літа. Тоді ми й не думали збирати його, а

потім Мишко знайшов якийсь гербарій, ми його підписали і здали, навіть не поцікавившися, що воно таке. А потім до школи прибіг старший Митьків брат, з голосним скандалом забрав той альбом і нам’яв Митькові вуха. Виявилося, що то гербарій зовсім не рідного краю, точніше, рідного, але нетутешнього, бо містив зразки Далекого Сходу, і належав навіть не Митьковому братові, а котромусь із його приятелів.

А по-третє, з’ясувалося: приятель теж узяв його на два дні в себе на роботі.

— Чому тобі та колекція муляє? — запитав я Митька, коли йшли додому. — І звідки така зацікавленість?

— А ти не здогадуєшся?

— Ні.

— Ніскілечки?

— Та кажу ж, що не здогадуюсь.

— А тому, що тепер точно відпустять до моєї бабусі!

Треба зазначити, що ми з Митьком давно мріяли поїхати до Юрківки, села, де жила Митькова бабуся.

Не саме село вабило нас, бо чи ж мало чудових сіл на Україні? Не зелень лісів, бо майже щонеділі їздили ми з батьками під Бровари, Іванків чи Ірпінь; не гриби і не світанки над річкою, скажу навіть більше — не студене молоко в гладущику, щойно вийнятому з льоху. Ні! Кликало нас до себе привільне і незалежне життя. Кликало і вимахувало привітно рукою: "Ну ж бо, сміливіше. Я чекаю на вас!"

— Уявляєш собі, — казав Митько. — Ліс. Кругом ні душі. А в лісі озеро. А на березі курінь. А в курені — ми. А поруч багаття. І казанок із юшкою. І роби собі, що хочеш. Хоч на голові стій. А кругом ні душі.

— Угу, — і собі облизувався.

— З одного боку пляж, а з другого берег урвистий травою поріс, кущами. І дерева… А до села кілометрів зо три, якщо не більше. А на багатті казанок із юшкою.

— Та ти вже казав про казанок.

— Ну то й що! Про приємне і казати приємно.

— А як бабуся не дозволить?

— Чия? Моя? Хе-ге, та ти її просто не знаєш! Бабуся — во! Ночувати, правда, може, й не відпустить, а так — скільки завгодно.

— От якби ще й ночувати, — зітхав я.

— Та стривай. Хай спершу хоч до села відпустять, а там видно буде.

Отож ми й докучати моїм батькам (Митькові були не проти), канючили мало не щодня:

— Відпустіть, ну відпустіть нас до бабусі!

Але батьки дуже сумнівалися, чи піде це на користь у першу чергу самій бабусі, а потім уже нам.

— Уявляю собі, що вони там вироблятимуть, — хитала головою мама.

— Двоє лобуряк на голову старенькій жінці, — і собі докидав тато. І тільки моя бабуся підтримувала нас.

— Не такій уже й старенькій, — казала вона. — Ми з нею однолітки.

І тепер, коли я згадав про Митькову бабусю, то миттю повернув до друга своє, як то пишуть, "радісно-збуджене" обличчя.

— Ти гадаєш?

— Та я певен цього.

— Але чому?

— А де ж ми, на твою думку, будемо збирати отих любих хрущиків і метеликів? Щось давненько я вже не бачив у нашому місті довгоносиків. А ти? Може, ти знаєш, на якій вулиці вони оселились? Тоді нам не треба нікуди їхати.

Надія у вигляді колекції пронизаних шпильками жучків заграла перед моїми очима.

— Митьку, ти геній!

— Ну, не зовсім, — скромно потупив очі мій приятель, — але дещо отут, — він постукав пальцем себе по лобі, — маю!

— Не така вона вже й старенька, — стояла на своєму моя бабуся: їй теж було нелегко підтримувати нас.

Ми вп’ятьох сиділи на кухні — бабуся, мама, тато, Митько і я, вкотре обговорюючи, чи можна нам з Митьком їхати. Дідусь сидів у вітальні перед телевізором із газетою в руках. Він ніколи не втручавсь у сімейні проблеми, і за це я був йому тільки вдячний.

Адже коли б він вирішив пристати до когось, то ще невідомо було, чи до нас із бабусею, чи до тата з мамою.

— Хоч і не старенька, — мовив тато, — а коли б вам, мамо, вони обоє сіли на шию на три тижні, то хто знає, якої б ви заспівали.

— О, я була б тільки щасливою, — не здавалася бабуся. — Село, річка, ліс, два юних джентльмени. Певно, я знову відчула б себе молодою.

— Боюсь, що ненадовго, — обізвалась мама. — Господи, як ви мені вже набридли з цим селом!

— Невже ви хочете, Оксано Павлівно, — втрутився нарешті в розмову й Митько, — щоб ваш син, а заодно і його найкращий приятель ціле літо нудились у місті, де все кругом — і пилюга, і розжарені спекотні вулиці — навіває сумні думки і сприяє передчасному старінню наших організмів? — (Цю промову він підготував заздалегідь). — А хіба існує кращий відпочинок, ніж там, у селі, злитися з природою після важкої праці й успішного закінчення п’ятого класу?

— Не дуже-то ви й перепрацювались, — кволо посміхнулася мама

— Хоч би як там було, — вів своє Митько, — дітям потрібен відпочинок. До того ж як інакше ми виконаємо важливе завдання із зоології?

— Яке ще там завдання?

— Хіба Сергій вам нічого не казав? Адже вчителька звеліла нам — мені та йому — зібрати найкращу колекцію жучків і метеликів. "На вас, — каже, — хлопці, вся надія!"

— Так уже й сказала? — засумнівався тато.

— А того, хто не принесе першого вересня колекцію до школи, не переведуть у шостий клас.

— Так уже й не переведуть? — не повірила мама, але видно було, що Митькові слова таки надщербили її несхитність і стрілка маминої впевненості гойднулась у наш бік.

— А може, просто двійку поставлять, — не здавався Митько. — А кого порадує двійка у перший же день навчання? Це на весь навчальний рік може настрій зіпсувати.

— Еге ж, — знов усміхнулась мама, — вам зіпсуєш. Господи, як ви мені вже набридли! Ну, то як? — звернулась до тата.

Я відчув, що дмухнуло сприятливим вітром.

— Та хай уже їдуть, — одмахнувся він. — А то ж спокою не даватимуть ціле літо. Тільки щоб бабусю слухали.

— Ура! — закричали ми й вибігли з кухні, але в передпокої на мить затримались.

— Чула? Чула? — сміявся тато. — "Передчасному старінню наших організмів", га?

— А як тобі оце, — вторувала йому мама: — "На вас, хлопці, вся надія". Ну й молодці!

— І настрій у них на цілий рік зіпсується!

— Ех ти, — закинув я Митькові, — то це ж вони з нас глузують!

— Ага, — почухав він потилицю, — переборщили трохи. Ну та нічого. Головне — мета досягнута.

— Та й справді, мета досягнута, — ляснув я свого друга по плечу. — То коли їдемо?

— Їдемо?.. Післязавтра. Треба ж іще зібратись.

***

— Не виходьте на зупинках із вагона, — кричала услід поїздові мама.

— Зразу ж дайте телеграму, — не відставала од неї бабуся.

— І не здумайте їсти ковбасу. Влітку вона може зіпсуватись, — і собі гукала Митькова мама.

Ми чесно дотримувались усіх обмежень, які наклали на нас батьки: не висовувались із вікна — бо може продути; не стояли в тамбурі — можна випасти; не виходили на зупинках — можна відстати; не виймали гроші з кишень — можуть украсти; не їли

ковбаси чи, не дай Боже, консервів — можна отруїтись. Якщо оголосити весь список заборон до кінця, то виникне запитання, що ж зрештою таки можна робити.

— Чай будемо? — запитав увечері провідник.

— О-о! Чай! — заволав наш супутник, голомозий дядько, який до цього сидів, втупившись у книжку. — Звичайно, будемо! Три, ні, — чотири склянки!

— Секундочку. А ви, хлоп’ята?

— Чай? Чай... — зашепотів Митько. — Здається, про чай нічого не казали.

— Будемо, — відповів я, заглянувши у свій записник, де матуся власноручно записала всі "не можна": чаю в тому списку не було. — Дві.

— Дві! — скривився дядько. — Та що для таких організмів по якійсь склянці на брата? Ви знаєте, що чай навіть космонавти замість води п’ють? А ви ж хочете бути космонавтами?

Ми космонавтами бути не хотіли і цим, очевидно, дуже засмутили дядечка, бо він одвернувсь од нас і потім, поки пив свої чотири склянки, поглядав кудись у вікно.

— Образили людину, — прошепотів я Митькові.

— Чому це?

— А може, він сам хотів бути космонавтом, може, це мрія його дитинства?

— Може, він і є космонавт? — раптом запитав Митько, уважніше приглядаючись до дядька. — Хоча ні, — додав по хвильці. — Вони лисими не бувають.

— А цей полисів під час якогось випробувального польоту.

— А черево?

Справді, проти черева заперечувати було важкувато, і ми вирішили, що наш супутник обіймає скромнішу посаду. Врешті Митько не витримав і запитав:

— Дядю, а ви б хотіли бути космонавтом?

Відповідь нас розчарувала, проте й поклала край всіляким припущенням. Змірявши нас зневажливим поглядом, дядько сказав:

— Іще чого, — і знов одвернувсь до вікна.

— Ні, такий не полетить, — прошепотів Митько.

— Та й по ньому зразу видно, — погодився я.

Спати ми поклалися на горішніх лавах.

— Лягай грошима до стіни, — шепнув мені Митько.

За інших обставин остання Митькова фраза прозвучала б навіть незрозуміло. Але тільки не зараз. Гроші в нас обох були в правих кишенях штанів.

Мені довелося лягти долілиць.

Дорога, мандрівка, навіть зовсім недалека, викликає в нас відчуття якихось близьких, несподіваних і навіть таємничих подій.

А тут ми самі їхали аж куди — цілу ніч поїздом, потім ще треба години півтори автобусом. Це вам не туристський похід на один день, коли разом із класом ідуть майже всі викладачі школи. Це самостійна, якщо хочете, експедиція з науковою метою. Ніхто з нас і припустити не міг… Але ні, щось я передчасно розбазікався. Нащо випереджувати свою ж розповідь? Треба мати терпець. Отже, вертаємось до нашого купе.

Коли я прокинувся, вже розвидніло. Митько тихенько сопів із правицею в кишені, на столі видзвонювали склянки з чаєм, точніше з-під чаю.

— До речі, — зазирнув до купе провідник, — мені здається, зараз ваша станція, молоді люди.

Я штовхнув Митька і простяг руку по рюкзак.

Розділ II

Знайомство з майбутнім майстром спорту, а також з бабусею, ентузіастом музичної освіти і дідом Трохимом.

— А повітря? Відчуваєш? — мабуть, удесяте питав Митько, повернувши до мене сяюче обличчя.

— Відчуваю, — закашлявсь я, бо автобус, що проїхав повз нас, порснув мені в обличчя хмарою пилюги з-під коліс і кіптюги з вихлопної труби.

— Отож бо, в місті, кхе-кхе, зовсім, кхе-кхе, тьху ти, не таке, — вже не так бадьоро продовжував Митько. — От якби ще автобуси не ходили...

— Тоді, пройшовши сорок кілометрів пішки, ти й уваги не звертав би на повітря. Далеко ще?

— А онде бабусина хата, — сказав Митько, набираючи гордої пози: адже тут він почувався до певної міри господарем. У таку позу, мабуть, ставали великі полководці, перш ніж сказати: "А он туди, панове, ми кинемо кавалерію. Я певен, це буде несподіванка для ворога". — Ти не стомився?

— Хо-го! — пролунав за нашими спинами насмішкуватий голос. — Про яку втому може йти мова! Хіба такі хвацькі й відчайдушні мандрівники стомлюються? Хіба мають вони на це право?

Ми притьмом обернулися. Перед нами шкірив зуби хлопець років чотирнадцяти, притримуючи лівою рукою пошарпаний велосипед.

— А яке чудове спорядження! — не вгавав він. — Які сачки! Стережіться, бідні метелики! А рюкзаки? Там, мабуть, харчів не на один місяць. Юні лівінгстони, безперечно, збилися з путі, адже Африка у зовсім протилежному напрямку. Яке щастя для бегемотів і нільських крокодилів! Ви їх усіх переловили б.

— Ну, чого тобі? — насупився Митько.

— Мені нічого. Я думав, це вам буде приємно познайомитись із майстром велосипедного спорту міжнародного класу Василем Трошем. Звичайно, в майбутньому.

— Тобто з тобою? — поцікавився я.

— Точно, юначе, я бачу, у вас неабиякий розум. Завжди, знаєте, приємно побалакати з розумною людиною.

— Ну от, коли станеш майстром, ми з тобою і побалакаємо, — пообіцяв я йому. Мені кпини цього типа аж ніяк не сподобалися.

— Ану, ти! — одразу скипів він. — Ти не дуже кирпу гни. Розумники знайшлись, — анітрохи не бентежачись, заперечив хлопець своє попереднє твердження.

Він скочив на свій велосипед і за мить здимів, мов і не було.

— Неприємний суб’єкт, — поділився враженням про наше нове знайомство Митько.

Я заперечувати не став.

***

До бабусиної хати лишилося вже зовсім недалеко, коли попереду почулося якесь виття, та одразу ж і замовкло, загнулось на найвищій ноті.

— Це що? — запитав я.

— Не знаю, — стенув плечима Митько. — Може, корова якась чи бугай.

— Ніколи не думав, що корова може отак вити.

— О, ти не знаєш тутешніх корів, — пояснив Митько не зовсім упевнено, — Від них усього можна чекати. — Глибоко прихований зміст таївся за цими словами.

— А чого саме, Митю?

Дізнатися про коров’ячі здібності я не встиг, бо той самий звук знову почувся й урвався.

— Стривай, стривай, — наморщив лоба Митько. — Ось бабусина хата, а оце… Та ні… але ж, мабуть, таки так. Ну й дивак… Хоча…

Звісно, ця словесна плутанина нічого мені не пояснила, і я вже смикнув друга за рукав курточки, коли почув: "Митю, Митюню",— і побачив, як старенька, огрядненька жінка із цебром у руці кинулась од клуні нам навстріч.

— Бабуню!

— Онучку!

Одведемо на мить наші очі від цієї зворушливої сцени і скористаємося з нагоди, щоб роззирнутися довкола. Ні, не вдалося, бо увагу мою негайно привернуло вікно через дорогу, звідки знов ревонуло. "Може, справді корова забралася в хату та й не знає, сердешна, як вилізти", — подумав я.

— Гнате, Гнате, перестань, їй же бо! — загукала Митькова бабуся. — Перестань, дай хоч із онучком хвильку погомоніти.

— А-а, приїхав, — долинуло у відповідь. Нараз фіранка гойднулась, метнулась убік, і ось уже у вікні з’явився розчервонілий вусатий здоровань із тромбоном у правиці. — Здоров, Дмитре!

Он воно що!

— То це ви! — зареготав Митько. — Здрастуйте, дядьку Гнате. Я так і не додумав, хто це. Точніше, спершу думав — ви, а потім ні, думаю, не ви. Потім знов думаю — ви, а потім…

— Я, я, а хто ж, — доброзичливо розсміявся вусань і розвів руками, мовби і собі дивуючись, що це він узявся до такого заняття.

— А ви ж позаминулого року на мандоліні грали. Так тихо було… І приємно.

— А, мандоліна, — одмахнувся той. — Тромбон — оце, я тобі скажу, да!

— А я тобі скажу, Гнате, — вставила й собі бабуся, — досить уже на сьогодні.

— Та я ж і кінчаю. Все. Заради такого випадку… А це хто з тобою? — накинув цікавим оком на мене.

— Ой, і справді! — сплеснула руками бабуся.

— Я, — озвався я.

Отак і відбулося наше знайомство.

Як довідавсь я згодом, Гнат Діденко, по-вуличному Фа-Дієз, був музикою. Причому не за покликанням, а через розвинуте почуття відповідальності перед односельчанами. Закінчивши вісім класів, він став завідуючим клубом. У спадок від попередника йому дісталися великий замок на вхідні двері і таємничі дверцята до невеличкої комірчини. Коли він підібрав урешті свій золотий ключик до тих дверцят, то побачив, що за ними нудиться сильно поріділий за час завідування його попередника малий духовий оркестр — я, звичайно, маю на увазі інструменти.

Цікавий промінь сонця, що проник у комірчину слідом за Гнатом, тьмяно зблискував на припалій пилюгою міді, і в цю мить Фа-Дієз зрозумів, що його покликання — у відродженні музичної культури села. "Створити справжній оркестр і навчитися грати самому", — таким постало перед ним завдання номер один. Фа-Діез виконав його тільки наполовину, бо сам так ні на чому і не грає. Він пробував грати і на геліконі, і на кларнеті, і на гітарі, і на валторні, але кидав, заледве вивчившись брати кілька чистих нот. "Цей інструмент не для мене, — казав він. — Я хочу знайти саме свій інструмент". Давно вже в селі існує досить пристойний оркестр, вже й Фа-Дієз став одруженим і вусатим дядьком, а так і шукає саме свій інструмент. Останнім часом з’явилася надія, що ним стане тромбон. Може, хоч на тромбоні навчиться він пристойно грати, — таке питання хвилювало, певно, Фа-Дієза і, звичайно ж, усіх його сусідів.

Та сьогодні, мабуть, ми неабияк прислужилися сусідам своїм приїздом, бо дядько Гнат таки відклав свою науку до завтрашнього.

— Доброздоров’ячка, — крикнув хтось із вулиці.

— Ну, починається, — прошепотів Митько. — Зараз півсела сюди збіжиться. Ходімо десь сховаємось, — і дременув не дуже ввічливо за хату. Я подався був за ним, але тут мене перепинив той же голос:

— Куди це ти, Митю, чи не впізнаєш мене?

Я озирнувсь. У хвіртку заходив дідок у темних смугастих штанях, вправлених у запилені чоботи, в синьому бувалому в бувальцях піджаку й кашкеті.

— А, драстуй, Гнатовичу, — одповіла Митькова бабуся, визирнувши з погреба.

— Здрастуйте, — зніяковіло привітався я.

— Ну і змінився ж ти, — хитнув головою дідок, зупиняючись серед двору.

— Га? — долинуло з погреба.

— Змінився, кажу, Демидівно, онучок твій, — повторив дідок, придивляючись до мене. — Підріс.

— Аякже, підріс, — радо погодилась бабуся, брязкаючи внизу посудом. — Ти ж його коли бачив, два роки тому?

— Еге ж, два роки. Ніби погладшав трохи.

— Та де там погладшав! Худющий, як і був.

— Е, ні, який же він худющий. Опецькуватий… А то ж ніби й волосся було русяве, а це потемніло.

— Та де ж потемніло? — од того дива бабуся аж вилізла з погреба і кинула погляд на мене.

— Тьху, Трохиме, та чи ти не бачиш! Це ж не Митько!

— Отож-бо й видно, що не Митько, — охоче погодився той. — А хто ж? — поспитав жваво.

— Приятель його, Сергій. Разом приїхали.

— А-а, — спокійно, аж ніяк не дивуючись, мовив дідок. — Я й дивлюсь — ніби не Митько. А воно й виходить, що Сергій. Да-а, — продовжував, вмощуючись на приступці ґанку. — Зараз, улітку, всі своїх дітей кудись одсилають. То в табори, то ще десь, а як нема куди, то до бабусь. Оце й до Дмитрівни теж онук приїхав, старшенький, правда, за ваших, — Василь. Дак той на велосипеді ганяє. З собою привіз розібраний. Бабуся до нього кинулась, мовляв: "Онучку мій рідний, як же давно не бачились". А він їй: "Обережно, — каже, — бабо, не чіпайте мого чемодана, бо в мене тут велосипед". Не встигла вона й слова сказать, як він уже той велосипед витягнув, склав у момент і ходу з дворища. Дмитрівна в гвалт: "Куди ж ти?!" А він тільки рукою махнув: мовляв, одчепись. А години за дві приїхав і каже: "Це в мене тренування такі, точно за графіком". Значить, — пояснив уже від себе дід, — як пробило, скажімо, першу годину чи яку там, то ти хоч спиш, хоч їси, а скачи на велосипеда й паняй куди очі бачать. Отаке! Ну а ви, — спитав, — теж на велосипедах ганять будете?

— Ні, — промимрив я. — Нам треба колекцію збирати.

— А-а, ну, збирайте. А захочете, то приходьте в гості. Я ваш, так би мовити, найближчий сусід. Отут же, за вашою хатою, і моя стоїть. Та Митько знає. А де ж він сам?

— Зараз прибіжить.

— Ну, то ще побачимося, — потюпав він до хвіртки.

— Митю, — загукала бабуся. — Ідіть їсти! Ви з дороги, певно, зголодніли? — посміхнулась до мене.

— Ще й як, — кинувся до вмивальника Митько.

***

— Ну, як там у вас, все гаразд удома? — цікавилась бабуся.

— Угу, вше, — ствердно кивав головою Митько, запихаючись голубцем.

— А як доїхали?

— Добре, — одказував Митько, простягаючи руку до глечика з молоком.

— То чому ж тато не повідомив? — допитувалась бабуся. — Я когось зустріти послала б. От хоча б Гната або діда Трохима.

— Не знаю, — відповідав Митько, наливаючи собі киселю. — Ми й самі дивувалися.

— Телеграми не дали, — не вгамовувалася старенька.

— Телеграми! — скрикнув Митько.

— Ну так, що ж тут дивного?

— Телеграми! — мов йому замакітрилось, ще раз скрикнув Митько.

— Авжеж, телеграми. Та ти не переживай так. От сердешна дитина!

Я почав уже здогадуватись, до чого воно йдеться, і з підозрою поглянув на друга.

— Ох, я ж розтелепа! — скочив він на ноги, засовуючи руку в бокову кишеню курточки. — Ай-я-яй! Ось же вона, тато написав! Я ж і подавсь був на пошту, а дорогою забіг по батарейки, а потім згадав про плівку, а потім…

— Забув про телеграму? — закінчила бабуся. — Еге ж?

— Еге ж.

— Ех ти, — провела рукою по Митьковій голові. — Наїлися?

— Наїлися, спасибі, — дружно закивати ми.

— А тепер куди?

— Та ще не знаємо. Може, погуляємо трохи чи на річку…

— Ну, ідіть, ідіть. Таж на обід не запізніться.

Розділ III

Озеро. Змії люблять сіно.

Щось дзумить і дзумить мені у вусі, і од того в’їдливого звуку я розклепляю повіки. В кімнаті півтемрява. Митько спить поруч на розкладачці, а у вікно товчеться і товчеться головою і тому, мабуть, ще більше чманіє настирна муха.

"От капосна", — думаю я собі, коли це:

— Агов, Демидівно, — чийсь пронизливий голос. — Діждались-таки онучка?

— Діждалась, Дмитрівно, діждалась. Приїхав із приятелем своїм.

— А де ж то вони, чи вже подалися кудись?

— Сплять іще. Потомилися з дороги. Та й городські ж, люблять поспати.

— А он мій Василь теж городський, а ще зрання на свій велосипед — найшла чим хвалитись! — та гайда з двору.

"Ага, так це баба того Василя, — подумав я. — Ану-ну", — і підскочив до вікна. Проте вікно виходило в город, і видно було лише картоплиння. Тоді я поторсав Митька за плече.

— Вставай, Митю, он Василева баба прийшла.

— Га? — сонно озвався той.

— Баба прийшла Василева, отого велосипедиста.

— Тю! То це треба мене будити, — позіхнув товариш. — Хай собі хоч сто баб, шо тобі до них?

— Та нічого. Я думав, тобі цікаво буде.

— Ціка-аво, — знов позіхнув товариш. — Що там цікавого? — І раптом, мов оце не він щойно ледь одірвався од подушки, скочив на ноги. — Ну, збирайся швидше. Бери морилку, я — сачки, та й підемо.

— Зразу? — скривився я.

— А чого відкладати? За три дні назбираємо, а там гуляй собі, скільки хочеш.

— Ага, назбираєш за три дні.

— Хіба це довго? Сачком — раз, в морилку — два, в коробку — три, шпилькою — чотири. От і все!

— А курінь?

— Так само собою. А куди ж ми, по-твоєму, йдемо? Туди! Обладнаємо курінь, а як залишиться час, то, може, щось і вловимо.

— О, — полегшено зітхнув я. — Оце я тебе пізнаю. А то аж злякався спершу. Звідки, думаю, такий запал.

— А як же інакше, а як же інакше, — виспівував Митько, заглядаючи в піч. — О, щось вариться. Чудово! — вибіг із хати.

— Доброго ранку, бабуню, — чути було вже знадвору. — Погодуєте нас?

І ось на столі парує молода картопля, притрушена кропом, і сало, і сметана, і кисле й солодке молоко…

І ось уже ми йдемо, навантажені рюкзаками з їжею й усякою всячиною, туди, де за річкою шумить верховіття, де голубінь неба заглядає в синь лісового озера, де птахи радіють погожій днині, куди вабить нас вільне життя.

— А головне, — казав дорогою Митько, — ти завважив, яка бабуся? Ні слова не сказала. Інша вже почала б: "Ой, та куди ж ви йдете? Та що вам там потрібно? Не купайтесь, бо втонете! Та не ходіть у ліс, бо заблукаєте!" А моя — ні слова.

— Так, — погодився я, — бабуня що треба.

— А що нам у селі робити? Хлопців тут малувато, та й ті всі заклопотані — то город сапають, то по господарству… А я, було, позаторік і собі спробував сапати, і що ж ти думаєш? Виполов якусь розсаду, а бур’яни полишив. Тут такі бур’яни ростуть, зовсім на бур’яни і не схожі. Подивишся — ніби якась городина, а воно ні, виявляється. Так мене після того й близько до городу не підпускали. Хотів дров нарубати — поліняка відскочила й по лобі мене як трахне! Тиждень із ґулею ходив, а сокиру від мене ховати стали. Хотів навіть корову помогти доїти, так мало того, що вона хвицалась, як скажена, так іще й мою панамку зжувала.

— То ж позаторік! Ти ще малий був.

Ми відступилися з дороги, бо нею саме проїхало кілька колгоспних ваговозів. На одному стояла якась здоровенна частина од комбайна.

— Гадаєш, зараз краще вийде? Тут уміння потрібне.

— Отож-бо й є!

— А де ти його наберешся? Вдома без сокири і сапки обходимось.

Проминувши поле, ми наблизились до річки.

— Зараз над шлюзами перейдемо, а тоді вже лісом, — пояснив Митько.

— У вас тут і шлюзи є?

— Аякже! Не Дніпрогес, звичайно, але збудували років п’ять тому, щоб поля зрошувати. Бачив же дорогою — канави такі.

Ми ступили на хисткий і, здавалось, ненадійний місток, а внизу гуркотіла, вирувала, пінилася вода і били вгору, грали проти сонця різноколірні бризки.

— Ух, страшнувато! Ходімо, Митю, швидше, а то ще місток вломиться.

— Вломиться! Та він тисячу таких, як ми, витримає! Дивись! — і, вхопившися рукою за поручні, Митько став так вигицувати, підкидаючи ноги, що аж дошки піді мною заходили ходором, і місток затрусивсь іще дужче.

Добряче спітнівши, зате наочно довівши мені, що боятися нема чого, Митько зрештою вгамувавсь, і ми заглибились у ліс.

— Зараз беремо праворуч, — хвилин за двадцять мовив Митько, — і стежечкою до самісінького озера.

Тільки-но ми звернули, як навстріч, прямо на нас, із-за дерев вихопивсь велосипед, і хлопець, що сидів на ньому, гукнув знайомим насмішкуватим голосом:

— Гей, мухолови, з дороги!

Ще навіть не зметикувавши, що воно й до чого, ми швидко відскочили вбік і лиш устигли побачити, як промайнула мимо спортивна Василева майка.

— А щоб тобі колесо відпало! — кинув я вслід. — Ну чого він причепився до нас, Митю?

— А, — махнув він рукою. — Мало дурнів? Не зважай! Проте настрій таки підупав, і решту путі ми йшли мовчки. Зате коло озера… Хіба можна лишатися в поганому настрої через якогось там пришелепка, коли бачиш перед собою мрію якщо не сказати всього життя, то принаймні трьох останніх місяців?

— Он звідки, диви, рибу ловити!

— А пісочок який!

— А поглянь, де у воду стрибати!

— Ух ти!

— Сила!

— Клас!

— Оце так!

І врешті, загорлавши "ура", ми кинулись одне одному в обійми. Так, певно, не радів жоден… жоден у світі учень шостого класу. Митько ступив назад і урочисто звернувся до мене:

— Від імені… Гм, від імені себе… Ні, від імені свого і громадськості вітаю вас, Сергію Стеценко, із відкриттям літнього сезону. Бажаю…

— Зрозуміло, — перебив я. — Мерсі. Взаємно. Радий старатись, — і, виструнчившись, узяв сачок "на караул", проте одразу ж опустив. — Поглянь, Митю.

Неподалік, на пагорбі, видніла якась безформна купа. Ми кинулись уперед.

— Та це ж курінь був! — перший здогадавсь Митько. — Ось і двері, — вказав на дві прихилені одна до одної палиці. — А от поруч і місце для вогнища розчищене.

— А сіна скільки! — радів я. — Та ж цей курінь відремонтувати — раз плюнути. І місцинка яка зручна. Цікаво, хто тут жив?

— Не підходь! — гукнув Митько і заходився бігати навколо купи паліччя й сіна, штрикаючи в неї з усіх боків держаком сачка.

— Та що з тобою, Митю? — здивувавсь я. — Ти б відпочив!

— Нема! — вдоволено мовив приятель. — Тепер можна й ремонтувати.

— Чого нема?

— Змій! Вони знаєш як сіно люблять! Забереться й чекає, поки ти на неї сядеш. І все! Взагалі тут треба бути обережним, — говорив Митько, випорожнюючи рюкзак. — Ліс усе-таки, хоч яка, а все ж глухомань. Як щось укусить чи що скоїться — до села бігти далеченько. Ось диви, цим ми курінь накриємо, а згори ще й соломи накладемо. І ніяка злива не страшна!

— То це ж ваша клейонка з дому, — пізнав я згорток.

— Звичайно! А чим вона погана?

— Звісно, нічим. Але ж батьки…

— А що батьки? А коли дощ піде, та ми позастуджуємось, та запалення легенів підхопимо? То що батькам краще — наше здоров’я чи якась там нікчемна клейонка? Тим паче, їхатимемо додому — я її заберу.

На такий життєвий доказ я навіть не знайшов відповіді. Ми взялися до роботи, і за годину ніхто й не повірив би, шо на місці нашого незрівнянного щодо зручності й природно-кліматичних умов куреня ше вранці було казна-що.

Розділ IV

Таємничий і, бр-р-р-р, — який страшний. Хороший хлопець. Нервові можуть далі не читати.

Ми приходили до озера щодня. Набирали харчів, дорогою ганялись із сачками за всякими мушками та один за одним. Біля озера вилежувалися на сонці і купались у теплій воді. Митько весь час примушував мене вдихати повітря і казав: "Таке життя дуже корисне для здоров’я. Тут навіть автобусів немає". Я з ним погоджувався.

Але одного ранку відбулася подія, яка трохи змінила і наше життя, і наші подальші плани. Коли ми, як завжди, з галасом вискочили з-за дерев на берег, то побачили: в нашому озері купається якийсь хлопець. Нам це одразу не сподобалось, бо в ньому ми впізнали свого знайомого, майбутнього майстра спорту.

— Принесло ж сюди цього велосипедиста, — буркнув Митько. Але той, уздрівши нас, хутко виліз на берег і весело загукав:

— Привіт дослідникам! І вам покупатися скортіло? Ех, водичка, що треба! Це вам не річка!

— Добридень, — озвались ми трохи спантеличено, бо наші з ним останні зустрічі не дуже схиляли до дружньої розмови.

— Та чого ви такі набурмосені обоє? Ще й досі сердитесь? А ви, я бачу, серйозно захопилися відловом комах. Ну що ж, заради миру — ось вам од мене подарунок, — він витяг з кишені штанів жовтий прозорий камінець. — Дивіться!

Ми з Митьком захоплено схилилися над Василевою долонею.

— Ух ти, це що?

— Не пізнаєте? Бурштин. Он бачите, ще й муха в ньому якась.

Справді, у жовтогарячому злитку застигла навіки маленька комаха.

— Ви знаєте, що таке бурштин? — вів далі Василь. — Це смола дерев, що пролежала в землі мільйони років і закам’яніла. От у Прибалтиці її повно, а в нас рідко трапляється. Так що ця знахідка — велика цінність.

— Ти що, її тут знайшов? — не повірив я.

— А де ж, по-твоєму? От у цьому озері. Хотів було у краєзнавчий музей здати, та передумав. Хай уже вам буде. Ви ж комах колекціонуєте.

— У цьому озері? — і собі здивувався Митько. — Отут?

— А що ви думаєте? Тут і не таке зустрінеш… — Василь кинув на нас загадковий погляд і замовк.

— Що? — спитали ми в один голос.

— Та навіть і не знаю, чи казати вам… — Він знову помовчав. — Ну гаразд. Ви, бачу, люди мислячі й серйозні.

Ми затамували подих. Що ж то він повідає нам, цей дивний хлопець?

— Просто хочу вас застерегти. Адже ви, здасться, як і я, полюбили це місце.

"І звідки йому відомо?" — подумав я.

— Ви вмієте зберігати таємниці? — він суворо звів брови.

— Могила, — мерщій вигукнувся Митько.

— Щоб я маму й тата не бачив, — пробелькотів і я десь почуту клятву.

— Ну так от, хлопці. Озеро це незвичайне.

— Незвичайне? — пошепки повторили ми.

— Еге ж. Поганий поголос ходить про нього. Ви помітили, що сюди з села ніхто й не потикається?

— Помітили, — ствердив я.

— Так далеко ж, — озвався Митько. — Не кожному й охота телющитись.

— Мо’, й далеко. Але справа зовсім не в цьому. А в тому, що бояться.

— Бояться?!

— Еге ж. Звичайно, якщо кого спитаєш, так тобі й скажуть: мовляв, далеко, краще в річці купатись. А насправді, всі аж тремтять, коли доводиться отут у воду лізти.

— Але чому ж, чому?

— А тому, що в озері... — він стишив голос, — хтось живе. Ми здригнулись.

— Авжеж, — вів Василь далі. — По ночах, правда, не часто, виє страшно і зітхає "о-о-о-ох", аж мороз по шкірі. Сам чув. А вдень не вилазить. А може, й вилазить, та ніхто не бачив. Он там берег травою поріс, а коло нас пісок. Минулого року

пастухи тут корів напували. Аж чують — телятко так жалібно мукнуло. Вони туди, а за телятком тільки завирувало. І на піску сліди здоровенних лап, мов од крокодила.

— Та що ти!

— Точно! Але це ще не все. Ходімте зі мною.

Ми наблизились до кількох сосен, що в цьому місці росли біля самої води.

— Дивіться!

На стовбурах видніли глибокі подряпини, кореневища двох-трьох дерев були підриті, луска від кори вкривала землю. Заніміло спозирали ми цю картину.

— От і подумайте, хто б це міг бути. Ви знаєте що-небудь про Лох-Несс?

— Та щось таке чули…

— Це озеро в Шотландії. І живе там дивна і здоровенна тварина, от приблизно… Та не робитиму припущень. Це ще не доведено. Ну а тепер пробачайте, мені час. Бувайте! Ще побачимось. У мене тренування. За графіком.

— Що ти на це скажеш? — запитав Митько, коли Василь уже зник з-перед очей.

— Та хто його знає, може, це все неправда. Якось не віриться…

— Може, й бреше, — погодився Митько. — І звідки тільки тут цей бурштин? — підкинув угору і зловив жовтий камінець. — Як, він казав, те озеро зветься? Лох-Несс?

— Лох-Несс.

— Треба буде розпитати в когось із старших.

— Еге ж. А все-таки він непоганий хлопець.

— Здається, так.

З озера повіяло прохолодою…

***

В хаті подзвонювали шибки і склянки на печі. Фа-Дієз знову вступив у двобій з тромбоном, і оглушливі звуки розліталися по селу зграями наполоханих ґав. Якщо я вже порівнюю звуки з цим птахом, то Фа-Дієзові ґави були, окрім усього, дуже обскубаними і потворними. Од них хотілося одмахуватись і бігти чимдалі.

Проте на деякі організми вони, мабуть, діяли позитивно. Саме цим я пояснюю народження в Митьковій голові ще однієї ідеї.

Митько порався коло нашої мізерної колекції (кілька жучків і метеликів ми таки вловили), а я вмостився на ліжку, накривши голову подушкою. Коли це чую — її оддирають від мого вуха.

Наді мною схилився Митько.

— Сергію, а якщо нам…

Ще один зойк нещасного інструмента заглушив Митькові слова.

— Що нам?

— Таки оселитися коло озера і самим простежити… за отим от…

— Так тебе бабуся і відпустить! Чекай!

— А якщо відпустить?

— Звичайно, це було б зовсім непогано! І ночувати там?

— Там. Адже Василь казав, що воно тільки вночі вилазить. І курінь у нас такий, самим собі заздрити можна. Хоч зимуй там. Взяти з собою ковдри. Зараз же тепло.

— Еге ж, тепло. Це в хаті тепло!

— Та не замерзнемо. Не бійся.

— Я і не боюсь. А от бабуся…

— Беру її на себе. Хіба може бабуся чогось не зробити заради свого онука?

І він вибіг із хати.

Повернувся за п’ять хвилин. Радість переможця освітлювала його обличчя.

— Порядок! Спершу на одну ніч. А там видно буде.

Розділ V

Я вкриваю себе ганьбою. Великий зоолог.

І ми рушили до озера.

Попереду весело вистрибував Митько, за ним із рядном і ковдрами човпав я. Клунок зв’язали один і домовилися нести його по черзі.

— А якщо то й справді якийсь звір? — обернувсь до мене Митько. — От було б здорово! І ми першими його побачимо.

— Ну, побачимо, а далі? — я був настроєний скептично.

— Сфотографуємо!

— А далі?

— У школу знімок привеземо. Ото переполох зчиниться! Всі повмирають од заздрощів. Це не якісь там метелики.

— І ми тільки вдвох будемо на уроки ходити.

— Чому це?

— Усі ж повмирають.

— Ет, тобі аби смішки. Несерйозна ти людина. В ботанічки улюбленими учнями станемо, — мріяв він.

— І вона негайно пошле свого улюбленого учня на районну олімпіаду, на якій він урочисто завоює останнє місце й одразу знову стане звичайним Дмитром Омельчуком, посередністю навчання та праці.

— Посередністю! — зобидився Митько. — У тебе в самого трійка з фізкультури. За минулий рік.

— А в тебе з малювання!

— Бо це ти мені в останньому малюнку дерева синім олівцем розфарбував, та ще й домалював невідомо що.

— А ти мене за ногу смикав, коли я на оцінку підтягувався.

— Ти поглянув би на себе! Жодного разу підтягнутись не зміг.

— Бо із сил вибився. А в тебе пика такого ж кольору, як і дерева, стала, коли ти той малюнок побачив.

Але тут ми обоє стали так сміятися, згадуючи вирази облич одне одного, що назрілий для сварки настрій миттю щез.

— Давай я понесу, — примирливо запропонував Митько й завдав клунок собі на плечі.

Ми вирішили по черзі вартувати, щоб чудовисько зненацька не напало на нас, чи хоча б не проґавити його, якщо воно здумає вилізти з води.

— Я піду посплю, — мовив надвечір Митько, — а о другій годині ночі зміню тебе.

— Як же ти прокинешся о другій? У нас навіть годинника немає.

— Годинник у кожної людини отут, — постукав себе Митько вказівним пальцем по лобі. — Потрібно тільки знати, як ним користуватись.

— І як?

— Дуже просто. Перед тим як лягти, ти ходиш і весь час думаєш, можна і вголос казати: "Мені треба встати о другій, мені треба встати о другій..." Потім походиш трохи і знову: "Мені треба встати о другій..." І можеш спокійно спати. Але ще важливо не проґавити моменту. Бо десь за чверть до другої ти таки прокинешся, але якщо зразу ж не встанеш, то знов заснеш. Я завжди сам устаю, коли ми з татом кудись їдемо, — чи по рибу, чи по гриби.

— А чому ж ти тоді до школи спізнюєшся?

— Я можу і не спізнюватись. Але цей метод діє краще, коли має статися щось незвичайне або дуже цікаве. Ну от як сьогодні. А до школи щодня ходиш. Зрозумів?

— Зрозумів.

— То вартуй, а я пішов спати.

— А якщо ти проґавиш отой момент, коли треба встати, мені що — до ранку сидіти?

— Не проґавлю, не бійсь. А взагалі, як набридне, то розбуди мене. — І Митько зник у курені.

Довго сидів я біля багаття і дивився, як темрява полонить ліс. Вона випливала нечутно й вкрадливо з-поміж дерев, густішала, настоювалась на темнавих стовбурах, підступала все ближче й ближче. І вже тільки ти і багаття — живі істоти в мертвому царстві. Але ні, не мертвому: сюркне коник, задзижчить комар, і десь близько, та не видно де, бідкається-жалкує за згаслим днем нічна птаха:

— Ов-ва-а! Ов-ва-а!

Запала тиша. Стало моторошно. "Ну чого ти!" — втішала думка серце, але воно не слухалось, билося дужче. Я підвівся і знічев’я почимчикував до води. Заспівати б якоїсь, бо надто вже тоскно.

Мовчазний таємничий ліс оточував мене зусібіч. Величезні дерева казковими велетами заступали путь. Вмить я пройнявся відчуттям власної мізерності, і несподівані мислі зароїлись у голові: "Ну що я, — думалось мені, — у порівнянні хоча б із оцим деревом? Якась комаха! А в порівнянні з цілим лісом? Якийсь мікроб. А в порівнянні з земною кулею?" І од цього мені стало гірко-гірко… І ще страшніше. Я мерщій почовгав назад, боячися зиркнути в сторону, і дивився лиш перед себе, на прокладений моїм ліхтариком серед ночі промінь світла. А якщо тут і справді живе якийсь звір і зараз він чатує десь поруч? Згадалась домівка, татусь, мама…

Я позіхнув.

Рідна мати моя, —

вичавив із себе якісь жалюгідні звуки,

-Ти ночей не доспала…

— Ух, — опустився я на землю, спершися спиною на курінь. — І я недосипаю, — позіхнув знову. — Вартую… А що? Невідомо. А можна було б і доспати. От зараз заплющу на хвилинку очі. Отак. Як приємно… Ще трошки… — голова моя схиляється на груди.

Скільки так я просидів, не знаю, коли це:

— Ага! — чую сердитий голос. — Спиш, значить! Спросоння схоплююсь на ноги і просто перед собою бачу розлючене Митькове обличчя.

— Спиш! Йому довірили пост, а він спить.

— Та я… — почав був виправдовуватись.

— Що я?! Заснув чи ні?

— Заснув, — винувато розвів я руками.

— Та як ти міг! А якби це на війні?! Хіба з таким підеш у розвідку?! А якби ти був у партизанському загоні?

— Ну, пробач, Митю, — почервонів я. — Лиш на хвилинку присів. Маму згадав.

— Та згадуй собі кого хочеш! А на посту спати не смій! Хіба тобі можна доручити серйозну справу? Маму згадав! Вона, бідна, й не здогадується, який у неї синочок. Іди, спи, мамій. Я постою. Нічого не бачив?

— Ні…

— Звичайно, за спанням і дивитись нема коли.

Мені не було чого відповісти. Приголомшений, картаючи себе за негідний вчинок, я принишк у курені. Сонливість геть полишила мене. Я чув, як повернувся з обходу Митько, як він роздмухав багаття і сів, щось насвистуючи. Мене пік сором: ну як, як я, нещасний, міг заснути! Підвів товариша, втратив його довір’я. Горе мені!

Докори совісті люто вгризались у мою душу, шматували її на дрібні клаптики. Зрештою я не витримав.

— Митю, — гукнув несміливо. Відповіді не почув.

"Мовчить, — подумав я. — Ображається. Так мені й треба".

Полежав іще хвилин п’ять, тоді вибравсь назовні.

Вже займалося на світ. Ледь куріло багаття, легкий вітерець колошкав сивий попіл. Згорнувшись калачиком, — спиною до куреня, — Митько солодко спав.

Я витягнув ковдру, обережно вкрив товариша й поліз усередину.

Другої ночі варти вже не виставляли.

— Яка користь, — сказав Митько, — у тій варті, якщо ми все одно засинаємо? Краще вже спати всередині, ніж надворі. Тим паче, що потім весь день ходиш сонний.

Я повністю розділив таку думку.

Вранці, прокинувшись, ми побігли до озера вмитись. І тут Митько став, мов укопаний, а я з розгону наштовхнувся на нього.

— Дивись, — тихо сказав він мені.

На вогкому піску коло самої води хижо вимальовувались відбитки здоровенних і страшних лап.

— Як у крокодила, — визначив я, нервово озираючись на озеро.

— Значить, не збрехав, — хрипко додав Митько. Це дало поштовх до роботи Митьковому мозкові.

— Сергію, — почув я увечері того ж таки дня. Ночували ми вже в селі.

— Чого тобі?

— Ти знаєш, що я придумав?

— Ні.

— Треба нам книжки взяти в бібліотеці.

— Правильно, підемо завтра наберемо — фантастику яку-небудь…

— Та ні, Сергію, я не про те. Книжки із зоології.

— Зоології? Ти що, здурів? Мало тобі колекції, мало тобі ботаніки, мало тобі нашої вчительки? Забув, як ти сам з її уроків тікав?

— Так то ж ботаніка.

— А зоологія, по-твоєму, краща? Я одного разу поглянув у підручник — там якісь кишковопорожнинні, гадюки — бридота одна!

— От ти не розумієш…

— Не хочу я такого й розуміти, — урвав я Митька. — Маєш бажання, то й читай собі, скільки влізе. Станеш великим зоологом, будеш казати: "Любі діточки, бачите цього павучка?" — засміявсь я, згадавши нашу ботанічку.

— Якби ти дав мені договорити, то й сам менше дурниць намолов би зараз.

— Ну, кажи, кажи, — поблажливо дозволив я.

— Ти думаєш, зоологія — це самі павучки і оці от, як їх, кишковопусті?

— Порожнинні, — поправив я його. — Одна назва чого варта.

— От-от. Так, до твого відома, зоологія — наука про весь тваринний світ. Отже, в ній ми обов’язково знайдемо щось підходяще і для нас, цебто про те, що живе в цьому озері.

— Ти думаєш?

— Ще б пак!

— Гм, а й справді, — погодився я по хвилинному роздумі. — І голова ж у тебе, Митю.

— Ну що ти, — скромно озвався Митько.

Розділ VI,

який проливає світло на наших пращурів і ще на дещо.

Ну й Митько!

— Скажіть, які молодці, — дивувалась бібліотекарка, коли ми втретє прийшли міняти книжки. — Цілими днями читають. А ви не перевтомитесь?

— Авжеж, молодці, — бурмотів, виходячи з бібліотеки, Митько. — Стільки читати — з глузду можна з'їхати.

— Слухай далі, — Митько перегорнув сторінку. — "Багато віків серед жителів східної частини Індонезії ходили легенди про страшних, ненажерливих драконів. Казали, що з пащ їхніх вилітає вогонь, а здобич вони вбивають одним поглядом злих очей.

Голландські вчені, котрі записали ці розповіді, звісно, не повірили в їх правдивість. Однак ученим здалося, що опис жахливих драконів нагадує давно вимерлих хижаків — динозаврів.

У 1912 році ці розповіді потвердив один голландський льотчик. Він був першим європейцем, який на власні очі побачив

драконів острова Комодо. Літак його здійснив вимушену посадку, і кілька місяців цей чоловік прожив буквально в оточенні гігантських химер. Однак його розповідям теж не повірили, бо льотчик повернувся звідти нібито із розладнанням нервової системи".

— Я думаю! — жахнувся я.

— "Після першої світової війни, — оком не зморгнув Митько, — вчені вирішили таки до кінця розібратись у цій загадковій проблемі "динозаврів". І нарешті в двадцятих роках нашого століття на острові Комодо Зондського архіпелагу було спіймано цього дракона. Ним виявилась гігантська ящірка, або ж варан. Не злякатись чотириметрового гіганта важко. Колір шкіри буро-чорний. З грізної ікластої пащі безперестанку вилітає яскраво-оранжевий роздвоєний язик, люто дивляться блискучі чорні очі.

Варан ступає сильними лапами, тіло його піднято над землею, волочиться лише хвіст. Сила в цьому хвості страшна. Дослідники бачили, як одним ударом варан збиває кабана, валить з ніг оленя".

— От би й собі там побувати, — в захваті мовив я.

— "Гігантський варан, — не звернув на мене ніякісінької уваги Митько, — був відомий ученим з палеонтологічних знахідок" (палеонтологія — це наука, що вивчає викопні організми), е-е, "знахідок в Австралії, в шарах мезозойської ери. Вважалося, що він повністю вимер теж більше ніж п’ятдесят мільйонів років тому".

— Ти можеш заперечити, — вів далі Митько, — он де той Зондський архіпелаг і Мозамбікська протока. Мовляв, там є

умови, щоб зберегтися кому завгодно. А між тим ось у басейнах рік Волги, Дону й Уралу живе невелике, завбільшки як щур, звірятко — хохуля. Так оця сама хохуля — давній за походженням вид третинного періоду, що зберігся до наших днів. І, нарешті, лохнесське чудовисько, про яке ми вже прекрасно знаємо, у Шотландії. А це набагато північніше від України. От які факти знайшов я за ці дні. А скільки, певно, ми ще знайдемо!

— Так ти хочеш сказати… — скочив я на ноги.

— Так, Сергійку. Саме це я і хочу сказати. У нашому озері живе давній звір, якого, може, вважають за давно вимерлого. Адже і озеро наше давнє, про що свідчить отой шматочок бурштину. Поглянь лише на карту палеозойської ери. Дивись, тут і звірозубий плазун, і хижий диноцефал. Та що там казати! А от карта мезозою. Дивись: у наших краях якраз море межує із сушею. А може, на місці нашого озера саме було доісторичне прісноводне болото? Тож тут міг жити хто завгодно. А скільки довкола нашого озера папороті, ти помітив?

Мені од усього цього аж дух перехопило.

— Митьку, — закричав я, — Митьку, ти уявляєш, перед яким відкриттям ми стоїмо?

— Приблизно…

— Ні, ти нічого не уявляєш. Це надзвичайно! Ти, Митько… Ну й Митько!

***

Ото життя пішло в нас!

Удень ми тільки й сиділи над книжками, сперечались, робили різноманітні припущення і бігали до бібліотеки, а надвечір рушали до нашого озера.

Палеозойська, мезозойська ери, карбонський, пермський, юрський, тріасовий періоди дивилися на нас зі сторінок томів викопними потворами, а ми намагалися вичитати, вгадати, хто з них був пращуром озерного жителя.

Митько склав декілька таблиць і заучував їх напам’ять, хоча першої-ліпшої хвилини можна було в них заглянути. З ранку до ночі чута було його бубоніння: "Дицинодонт, у роті всього по два зуби — на півночі Південної Америки, на схід від Чорного моря. Парейазавр, рослинної дієти, завбільшки з бика, — на півдні Африки, біля східних берегів Канади, там тоді був суходіл..." Або: "Мезозойська ера ділиться на три періоди: тріасовий період — почався сто дев’яносто мільйонів років тому, юрський — сто п’ятдесят п’ять, крейдяний — сто десять..."

Якось, коли ми прогулювались берегом, Митько сказав:

— Ти знаєш, що мені спало на думку?

— Що?

— Село наше зветься Юрківкою через те... Ну, бо від юрського періоду.

— Ти, Митю, мабуть, уже зовсім здурів. Завчився.

— Точно-точно, якийсь зв’язок тут є.

— І хто ж, по-твоєму, так його назвав?

— Люди, які раніше тут жили.

— Коли раніше, в юрському періоді? Тут самі ящери тоді жили. Мабуть, ящери його так і назвали, правда? Хай, думають, раз ми живемо в юрському періоді, то й село, що тут буде, зватиметься Юрківкою. Приїде колись сюди Митько, нас добрим словом згадає. Так?

— Смійся, смійся…

— Та ти не переживай, Митю, — заспокоїв я його. — Ти знаєш, що я придумав? Назвати оцього от, — показав на озеро, — котрий отут живе, Митькозавром. На твою честь.

— От здорово! — зашарівсь Митько. Але тут же запитав: — А чому саме на мою? Адже ми з тобою разом, гм… працюємо.

— Але ж головний у нашій експедиції ти.

— Е, ні, я не згоден. Хай буде… Хай буде, скажімо, митькозавр Стеценка із Юрківки. Ой, дивись…

За три кроки від нас лежало безладно кілька воронячих пір’їн, і біля самої води знову чітко вирізьблялись на піску таємничі сліди.

— А вранці їх не було, — згадав я. — Отже, воно вилазило влень.

— Та ще й ворону зжерло, — підхопив Митько.

Розділ VII

Операція "Курка" провалюється разом із дідом Трохимом.

— Я колись книгу читав, — задумливо сказав увечері Митько. — Так там писалося про те, як на тигрів полюють. Мисливець прив’язує до дерева козеня, а сам сидить у засідці. Козеняті хочеться додому, воно бігає круг дерева на прив’язі і жалібно мекає. А десь поблизу гуля собі тигр. Він чує — хтось мекає, і думає: "Це, мабуть, козеня. Піду-но я його з’їм". От він біжить до дерева, а мисливець із засідки — ба-бах! Тигр — догори лапами, а щасливе козеня відпускають додому.

— А деякі племена, — на льоту вловив я Митькову думку, — риють на стежці, якою звірі ходять на водопій, здоровенну яму, а іноді ще й вбивають у дно загострену вгорі коляку, а яму прикривають гілками і листям чи піском. Іде собі якийсь лев чи хто, ступив на гілки і — готово!

— Думки читаєш! — радо згукнув Митько. — Ми ці обидва способи поєднаємо.

— А козеня де взяти?

— Ото ж бо, — спохмурнів він. — Козенят я тут не бачив. Кози є, але ж кози ніхто не дасть. А може, — проясніло його лице, — мотузку на роги, та в ліс, а вранці відведемо назад?

— Е, ні, я не згоден. Я вже якось у дитинстві пробував визволяти козу, так вона за мною гналася хтозна-куди. Та ще й у ліс її тягти… Вона ж не дурна.

— Твоя правда, — скрушно хитнув Митя головою, але по тому, як він стрепенувсь, я одразу ж здогадався: є ще одна ідея. Взагалі мушу визнати: голова в мого друга працювала із колосальною швидкістю і, бувало, не встигав він бодай до

половини висловити якусь думку, як у нього вже народжувалася друга, а то й третя, зовсім протилежна. Однак далеко не всі з них можна було назвати рівноцінними чи просто вдалими. Як вам, наприклад, отаке?

Довірливо дивлячись мені в очі, Митько запропонував:

— А якщо ми прив’яжемо тебе?

— Тобто як це? — вибалушився я.

— Мотузкою, як же ще! А де взять її — я знаю. У клуні висить. Для кози згодилася б, значить, для тебе теж.

— Ти що, жартуєш? — не повірив я власним вухам.

— Та які жарти? Чим ти гірший? Мекатимеш потрошку, здалеку й не видно, хто це. Може, воно вилізе з озера, щоб роздивитись. Га? І якраз у яму втрапить. А ми вже вириємо, постараємось.

— Та ти, мабуть, сказився, — обурився я, доп’явши, що Митько й не думає жартувати. — Чим я гірший за якусь там козу? А чим ти гірший? Навіть кращий, розумник такий! Мене! До дерева! А як воно ззаду підкрадеться чи збоку? Ти подумав? Себе прив’язуй!

— Хай буду я, — хоробро погодився Митько. — Я не якийсь там егоїст. Я згоден. Хоча, ти знаєш, мені здається, можна і не прив’язувати. Козу — інша справа, вона втекла б. А мене можна не прив’язувати. Я і так посиджу.

— Та гаразд уже, — охолов я. — А чому обов’язково комусь із нас? Може, курку? Нічим не гірша. Ворон же воно хрумає!

— Молодець! — вигукнув Митько. — Звичайно, курку! І мороки набагато менше. — І по хвильці додав: — Та й безпечніше.

Курка, яку ми наділили довір’ям виступити в разі кози, розуміла, що питання про її життя чи смерть стало руба, і чинила шалений опір. Вона бігала із страшенною швидкістю по дворищу, несамовито кричала та била крилами.

— Ху ти, — мовив, одхекуючись, Митько. — Та вона ж бігає, як коняка. Таку курку можна у воза впрягати!

— Це хіба курка! — згоджувавсь і я, підводячись після невдалого кидка. — Це ж страус!

І ми знов якомога лагідніше заводили:

— Ціп-ціп-ціп-ціп-ціп!

— А тю-тю-тю-тю.

Проте курка відбігала на безпечну відстань і осудливо стежила за нами.

— Та ну її, — не витримав перший я. — Всі коліна пооббивав.

— Зараз, зараз ми її, — не здавався Митько, виносячи з хати ковдру, — у куток притиснемо, поки бабуся не прийшла.

На цей раз ми таки загнали птаху (і хто тільки назвав її свійською?) між курником і клунею і накрили рядном.

— Єсть! — вдоволено скрикнув Митько, засовуючи її в мішок, і тут же загорлав: — Ой-ой-ой! Вона ще й дзьобається!

— Ну от бачиш, — співчутливо сказав я. — А якби коза? Ото б намучились!

— Та й то, — відповів Митько. — Бери лопату, і ходімо мерщій, поки ніхто не бачить. Та зерна прихопи.

***

— Ну що, Митю, може, вистачить? — я стояв по пояс у щойно виритій ямі і витирав чоло.

— Та де там вистачить. Йому звідси вилізти — все одно, що тьху! До речі, оті варани, що я тобі казав, вони навіть на нижні гілки дерев залазять і хапають мавп.

— Нічого собі новину ти приберіг, — пощулився я. — Заспокоїв. Що ж нам тепер, десь у верховітті жити? Гніздо собі, може, звити чи дупло видовбать?

— Та він на людей побоїться…

— Побоїться! Бачив, лапища які. Та йому людину ковтнути, що собаці гавкнуть. А до нас хто в курені жив? — промайнув у мене жахливий здогад.

— Звідки я знаю. Може, турист який.

— А де ж він тепер?

— Де! Додому поїхав!

— Додому! А може, — важко сковтнув я, — в о н о з’їло його?

— З’їло? — злякавсь Митько. — Що це ти верзеш? Хто тобі сказав? Невже, думаєш, і справді… А що, — опустивсь на землю. — Може, й так… А речі? Речі хоч які лишились би. Не могло ж воно його разом із речами!

— Були речі, — промимрив я, відчуваючи, як сорочка липне до спини. — Сандаля. Отут же, біля куреня, лежала.

— Сандаля? Чому ж ти мовчав?

— А що мені було — кричати на весь ліс? Теж мені знахідка!

— І куди ти її подів?

— У вогнище вкинув. У перший же день. Вона ще так кадила добре від комарів.

— Ай-я-яй! — мало не застогнав мій друг. — Спалив речовий доказ! Оце, може, й усе, що від людини залишилось. Хоч би пам’ять рідним була.

— Дуже б вони тішилися тією пам’яттю.

— Черства ти людина! Егоїст! А якби тебе з’їло, то твоя мама й сандалії була б рада.

— Та цур тобі, Митю! Що ти кажеш таке?

— А що, — розпалювався ще більше Митько. — Рада була б!

— Та стривай!.. Щось ти вже сильно теє, перегнув.

— Чому перегнув? Приїхав якийсь науковець, професор, а то й академік. А може, просто ентузіаст-природолюб. Теж дізнався, що в озері хтось живе, і вирішив спостерігати, як і ми. Збудував курінь, сів відпочити, помилуватися природою, скинув одну сандалю, а тут воно його хап! І готово.

— Еге, бач, як воно обертається, — роздумливо подав голос я. — Хоча ні, Митю, ні. Якби тут людина пропала, то вже шукали б усі й міліції понаїхало б. А нас і на гарматний постріл сюди не підпустили б.

— Авжеж, — зрадів Митько. — Та цього просто не може бути. Давай я тебе зміню.

Я охоче виліз із ями й подав лопату другові.

Роботу закінчили аж надвечір, бо Митько наполіг, щоб вибрану землю однести геть, "інакше в о н о здогадається, що раз є купа землі, мусить бути і яма".

— Ху, ну і ну, — стомлено хитав головою я, дмухаючи на стерті долоні.

— Ямка — будь здоров! Хоч слона лови. От іще кілка треба вбити.

— Та ти що — кілка! Воно ж загине, а нам потрібне живе.

— Правда, я й не подумав. Але ж воно й так може забитись, коли падатиме, чи ніжку звихнути. Ми на дно подушку покладемо. Все-таки м’якше.

— А що ж, — згодився я. — Можна й подушку.

— Візьми в курені. Заодно й курку давай.

Ми витягли птаху з мішка й прив’язали мотузкою до дерева. Однак курка, стомлена вранішніми переживаннями або ж здогадавшися, що служить приманкою, кудкудакати не хотіла.

— Ти бачив таке? — дратувався Митько. — Вона вже заніміла, як до діла дійшло. Ну, квокчи ж, ну, ну, отак от: кво-кво-кво-кво-кво.

— Ай, Митю, — зауважив я. — В тебе, як у жаби, виходить.

— То спробуй ти!

— Ко-ко-ко-ко-ко, — дуже справно почав я, але курка обійшла кругом дерева і сховалася за стовбуром.

— Тьху ти! — спересердя сплюнув Митько. — Та вона нікого не слухає. Дай-но я в неї хоч грудкою кину.

— Перестань. У неї і так психічна травма. Хай заспокоїться, а тоді, може, й заквокче. Однак не завадило б і повечеряти.

— Звичайно, — згодився товариш. — Що то нам Бог послав, точніше, бабуся підкинула?

Бабуся підкинула! Інакше й не скажеш. Ми, що мріяли готувати смачну поживну юшку, їсти смажену рибу, виловлену власними руками, тепер змушені запихатись пирогами з квасолею. Яка юшка! Яка риба! Події останнього часу стали

розвиватися з такою швидкістю, що навіть вудки закинути — і то не було вільної хвилини.

— А хто обіцяв юшку у казанку над полум’ям? — усе ж запитав я в Митька.

Той невдоволено зашурхотів соломою:

— Оввa! Юшка! Ти ж бачиш, що робиться. То в село, то з села, то в бібліотеку, то на озеро. То курку крадь, то яму рий. Ніколи й угору глянути. Хай уже трохи проясниться із оцим от, — кинув на озеро, — буде тобі й юшка, буде і свисток.

Тим часом споночіло. Ми намастились одеколоном "Гвоздика" і лягли в курені, вистромивши голови назовні.

— Швидше б ми його побачили, — мовив Митько, — а то прив’язані до цього куреня, як та курка до дерева. До речі, вона так і не думає квоктати.

— Хай собі.

— Скоріше б воно вже вилазило. Стривай-но, — стишив Митько голос. — Диви…

Я придивився.

Лісом щось прямувало до нашої пастки.

— Ніби не повзе, — мовив Митько. — Здається, навіть іде.

— Та це ж людина! — вигукнув я, але було вже пізно: чоловік, зойкнувши, повалився униз.

— От лиха година! — крикнув я, вискакуючи з куреня. — Хто це? Що з вами? Ви цілі?

— Та здається, — озвався сердитий голос діда Трохима, і над краєм ями з’явилась його голова. — От чортяка, — мовив дід, вилізши нагору. — Мало в’язи не скрутив. І хто його таке ямище вирив?

— А це, дідусю… — почав був я, але побачив, як Митько показує мені кулака, і зрозумів, що дідові й справді ні до чого знати правду.

— Це, дідусю, — пробелькотів Митько, — ми й самі не знаємо хто. То не було, а то враз з’явилась. І навіщо це хтось вирив, поняття не маємо! Ще й таку здоровенну. Ти не знаєш, Сергію?

— Ні-і.

— От біда, — зітхнув дід. — А бабуся ж вам молочка передала. Так оце й вилилось усе.

— Молочка, — облизнувсь Митько. — І багато?

— Повний бідончик.

— А може, не все вилилось?

— Та ні, все.

— Жаль, — гірко зітхнув Митько. — Ех, якби знати, хто це, — нещиро правив далі. — Я йому б…

— Авжеж, — хитав головою дід. — Ну, як вам тут, добре? — цікавивсь, прямуючи до куреня.

— Добре, дідусю. Може, ви лимонаду хочете? — піддобрювались ми.

— Ні, дякую, не хочу. А от водички випив би. Є у вас водичка?

— Є, дідуню, ось, — мовив я, зачерпнувши кухлем з відра.

— Спасибі, — лагідно подякував той. — Ну, а лопатка вам уже не потрібна?

— Лопатка? — зашарівсь Митько.

— Еге ж, лопатка. Он вона лежить.

— А й справді, лопата, — дурнувато гигикнув я.

— А то бабуся шукала сьогодні. А лопата, бач, у вас. Ви, мабуть, черви копали?

— От-от, черви. На риболовлю, — випалив Митько.

— Ну й багато вловили?

— Та ні, не дуже, щось кльову не було.

— А оце ще й курка пропала. Чи вкрав хтось, чи собака який придушив.

І саме в цей момент капосна курка, що, мабуть, задрімала під деревом, мовби почула, що йдеться про неї, і стала несамовито квоктати.

— Ти бач, — наче не вірячи власним вухам, дивувавсь дід. — Здасться, курка.

— Курка, дідуню, курка, — хутко запевнив його Митько. — Ми оце прийшли з села, бачимо — бігає отут. Так ми її до дерева прив’язали.

— Ой-йой, це ж куди забігла! — розвів руками дід. — Якось віддав я сестрі котика свого на кілька днів, а сестра живе кілометрів за п’ятнадцять од Юрківки. Сіла, значить, на автобус і поїхала. Коли це минає неповний тиждень, чую — нявчить шось уранці під дверима. Глядь — а то Мурчик мій. Набридло, видно, у сестри, то він до мене й прибіг. А оце, значить, і курочка так само. Полюбила вас кріпко, видать. То ви її завтра принесете?

— Принесемо, принесемо, — спантеличено запевнили ми.

— І лопатку тоді я сьогодні брати не буду, бо ж ви, мабуть, і яму хочете закидать, а то ще втелющиться хтось ізнов та в’язи скрутить. А я вже піду.

— Посидьте, дідусю, ще, — улесливо завели ми.

— Та ні, піду. Пізненько вже. А це, бач, хотів молочка вам принести. Ну, бувайте.

— До побачення, дідусю. До завтра, спасибі вам, — кволо відповіли ми.

— І хитрющий же дідуган, — мовив по хвилі Митько.

— Все зрозумів.

— Та тут уже нічого не вдієш.

— Добре, що кілка не вбили, як ти казав.

— Авжеж, це ще дідові пощастило.

На цьому ми й погодились.

Розділ VIII

Нічний гість. Негативні наслідки навчання уві сні.

Сухо тріщало веселе багаття, висвітлюючи стовбури навколишніх дерев, а ми, продовжуючи розмову, били комарів, які за два тижні вже звикли до нашої "Гвоздики".

— Воно таки існує, — задумливо протягнув Митько, ляскаючи себе по шиї.

— А може, Митю, то все вигадки?

— Аякже, вигадки… — договорити він не встиг. Тривожний рев розлігся над озером, вдарив у курінь, рвонувсь увись, і вже далеко-далеко такою самою тривогою й незбагненністю озвався ліс:

— О-о-у-у-у-у!

Митько скочив на ноги:

— Ти чув?

— Чув, — ледь озвався я.

З ліхтариком у руках ми кинулись до берега.

— Тільки разом, — на ходу кричав Митько. — Як з одним що трапиться, другий поможе.

— Звичайно! — відгукнувсь я, світячи під ноги. Попереду щось голосно плюснуло.

— Туди!

— Туди! — тривожно озвалось у мене в животі. Пробігши ще трохи, ми засапано зупинились. Метрах в семи од берега щось булькало.

— Он, — присвітив я бульбашки, що з’являлися на поверхні.

— Воно,— підтвердив Митько, трохи непевно ступаючи у воду.

— Куди? — схопив я його за руку. — Ти що?

— Пусти!

— І не подумаю. Назад! Ти що, збожеволів! Щоб під воду затягло? Як дурне теля? Не здумай лізти, — тягнув я його що було сили.

— Та добре вже. Не полізу, — сердито озвався він. — Пусти. Ми стояли по коліна у воді і дивились на ті дивні бульбашки. Ще хвилина, і все затихло.

— Ну от, — порушив мовчанку Митько. — Все. Ех, така нагода!

— Схопило б тебе за ногу, була б тобі нагода!

— При чому тут нога! Хіба ти не розумієш? Це ж, може, єдиний шанс. І так безглуздо його втратити.

— Так-то воно так, — і собі зітхнув я. — Але ж не ризикувати життям!

— А всі великі дослідники! Багато б вони відкрили, якби не ризикували? А ти все зіпсував! Та якби вони були такі, як ти, світ, мабуть, не знав би й половини того, що знає тепер!

— Такі як я! Так, виходить, я винен у тому, що не пустив тебе, може, на вірну смерть? А коли б воно тебе вхопило, мені що, ліхтариком його по голові бити? Воно і мене разом із ліхтариком проковтнуло б!

— Ну добре… Це я так, спересердя, — промимрив Митько. — Тс-с-с, — прошепотів, торкнувшись мого плеча.

— Що?

— В кущах зашаруділо.

— Та вже вчувається, — махнув я рукою. — Ходімо.

— Ходім. — Ми повернулися до куреня і залізли всередину. — Ну, то вигадки чи не вигадки? — з’єхидничав Митько.

— Мабуть, таки правда.

— "Мабуть"… Ще й зараз не вірить! Хочеш, я тобі почитаю?

— Я хочу спати.

— То ти засинай, а я читатиму. Про палеозойську еру, згода?

— Читай, краще запам’ятаю.

— То слухай: "Якби ми з вами опинились у лісі кам’яновугільного періоду, то навряд чи у вас склалося б приємне враження…"

— Авжеж, — ліниво погодився я.

— Що?

— Авжеж, кажу.

— А-а… Ну слухай далі. Я вибірково…

— Давай.

— "… Лиш зрідка мертву тишу порушував плюскіт води: то по болоту брьохали тварюки, що виглядом своїм нагадували саламандр, але набагато більших за розмірами, — стегоцефали".

"Цікаво, — думав я під Митькове бурмотіння, — хто ж усе-таки живе в нашому озері? Чи дізнаємося ми про це коли-небудь?"

— "… Іноді в повітрі пролітали величезні хижі бабки, розмахом крил до сімдесяти п’яти сантиметрів…" — усе тихше й тихше звучав голос мого друга. Аж ось і зовсім замовк.

Я брів болотом. Усе навкруг справляло навряд чи приємне враження. Товсті стовбури плаунів були вкриті листяними подушками з рубцями від опалого листу, а саме листя звисало лише з горішніх гілок. Лепідодендрони спліталися кронами із сигіляріями, створюючи вічну півтемряву. Коли-не-коли наді мною пролітали бабки з розмахом крил до сімдесяти п’яти сантиметрів, а здоровенні павуки, таргани та скорпіони сердито блимали з густих чагарників. Ось неподалік почувся плюскіт води: якась тварюка насилу виповзла на берег з рибиною в пащі. "Стегоцефал, — безпомилково визначив я. — Перші наземні хребетні".

Десь неподалік затріщали гілки, все ближче і ближче — на відкриту галявину вискочило двоноге страховисько разів у три вище за мене і вишкірило зуби. "Тиранозавр, — жахнувсь я, — страшний ворог усіх наземних тварин. Але ж він повинен з’явитися пізніше. Хоча б так мільйонів на сорок років". Але роздумувати було ніколи. Хижо прискаливши око, тварюка кинулася на мене. Хутко зірвав я з плеча рушницю, прицілився… і тут тільки помітив, що в руках у мене не зброя, а сачок. Ще сьогодні я ловив ним метеликів, а зараз тебе самого, як ту комаху… Ось іще один крок могутніх лап, хижак хапає мене передньою кінцівкою за руку…

— А-а-а-а! — б’є мій зойк у верхівки дерев. Роззявляється страшна паща і Митьковим голосом кричить:

— Сергію, Сергію, що з тобою, га? Прокинься, Сергійку! Розплющую очі. Наді мною схилився з ліхтариком Митько, стискаючи рукою мій лікоть.

— Тобі що, снилося щось страшне?

— Нічого мені не снилося, — сердито одказую. — Одпусти руку, чого ти вчепився в неї своїми пальцями?

— Ну, пробач! Тобі боляче, так?

— Зовсім мені не боляче. Це все твої читання дурні вголос. Скінчив уже?

— Скінчив. Ну не сердься. Вже лягаю. Він вимкнув ліхтарик і ліг поруч:

— На добраніч.

— Нічого собі добра ніч, — відповів я. — Мало не вмер од переляку через твої читання.

Спали ми без пригод.

Розділ IX

Таємниця лісового озера.

Після того випадку Митькозавр більше не з’являвся.

— Може, він потонув, — висловив я припущення, але Митько так на мене поглянув, що я в ту ж мить пройнявся вірою у вічне існування цієї тварини.

У нашому житті ніяких змін не відбулося. Ми, як і раніше, сидіти за книжками, доводили один одному свою точку зору й майже щодня ночували в курені.

У Фа-Дієза щез тромбон, і завклубом оплакував його зникнення, мовби пропала його рідна дитина. Подейкували, що то розстарався хтось із доведених до відчаю сусідів. Проте через два дні тромбон знайшовся: висів просто на штахетині. Радості Фа-Дієзовій не було меж. Відтоді він грав з іще більшим натхненням, але вже при зачинених дверях і вікнах.

Митькова бабуся не могла нами нахвалитися.

— Ну й онучки ж у мене, — казала вона. — Тихі, сумирні, слухняні, посидючі. А книжки як люблять! Чого батьки на них жаліються — не розумію. Це ж щастя — таких діточок мати.

— Жах, — сказав якось Митько. — Якби наша Ірина Семенівна знала, як ми тут зубримо її предмет, вона, мабуть, на три роки вперед поставила б нам п’ятірки. Ну ніколи не міг би подумати, що замість літнього відпочинку ми влаштуємо собі ще одну чверть.

— А ти нічого не помітив? — примружив я очі.

— Що саме?

— А те, що вперше ти назвав нашу ботанічку Іриною Семенівною, — єхидкувато зауважив я.

— А й справді, — засміявся він.

А дні минали.

Час було збиратися додому.

— А що, якби ми його справді побачили? — якось запитав я. Ми сиділи біля нашого куреня і дивились, як ніч спадає на ліс.

— Треба було б спробувати спіймати, рішуче відповів Митько.

— Скоріше воно тебе спіймає.

— Тоді хоча б сфотографувати.

— Це я вже чув. А потім?

— Потім здати фотографію до Академії наук із описом усіх наших пригод. Класифікувати його за фотографією — це неважко. Оце було б відкриття! Адже не кожен день ловлять тварин, яких вважають давно вимерлими. Подумай тільки, вимерлими десятки мільйонів років тому. Уявляєш, вмикає наша Семенівна радіо, а там: "Урядове повідомлення: учні шостого "Б" класу середньої школи міста Києва Дмитро Омельчук і Сергій Стеценко в результаті тривалого пошуку..." Якщо через одну латимерію свого часу такий галас зчинили, то що вже казати про нашого, — він ледь порожевів, — Митькозавра. Може, ще й по медалі...

— Точно! — розвеселився я. — "За врятування потопаючих".

— При чому тут потопаючі? — не зрозумів Митько.

— Це я так, пожартував. Яку ж, по-твоєму, медаль?

— Мабуть, "За відвагу".

— "За відвагу"? Яка ж у нас відвага? От скажи мені, було таке, щоб ти, поки ми отут, дуже-дуже боявся? Так боявся, щоб аж коліна трусились. Було?

— Було, — сказав Митько. — Коли булькало.

— Так ти ж іще й лізти хотів туди! Я тебе ледве втримав.

— Лізти хотів, але боявся — страх один.

— І я боявся. Аж тремтів.

— Тихше, Сергію, — почув я шепіт друга. — Здається, там он… Диви…

Я мерщій обернувсь і теж вловив якийсь неясний рух. Коло самої води.

— Хапай ліхтарик, — зашепотів Митько, — тільки не вмикай, щоб не побачив світла. За мною!

Ми бігли, напевно, розуміючи, що доля подарувала нам ще одну надію на розкриття таємниці. До кущів, за якими починався вже береговий пісок, повзли. Від води долинув неголосний плюскіт.

— Чуєш? — повернувсь Митько до мене.

Я лише схитнув головою. Незрозуміла млість охопила враз усе тіло. Невже оце зараз ми побачимо жителя лісового озера?..

— Апарат! Фотоапарат забув! — простогнав Митько. — Ах я ж роззява! ,

— Все одно у темряві знімка не вийшло б, — кинув я, підводячи голову.

Великий півкруглий предмет неквапом віддалявся від берега.

— Значить, так: вискакуємо на рівне й наводимо ліхтарики.

— Може, голосно крикнути, щоб воно злякалось?

— Еге, воно злякається та як кинеться на нас!..

— А якщо й справді кинеться?

— Ноги є? Отож-бо! А зараз приготувались... Давай!

На слабких ногах вивалився я із кущів, натис на кнопку ліхтарика й завмер. Від здивування, несподіванки, переляку, не знаю від чого. Скоріш за все, од усього разом. Так, я був готовий, здавалося, стріти в нашому озері що завгодно, але те, що я побачив, перевершило найхимернішу уяву.

Водою пливло щось надзвичайне, неймовірне і дуже доісторичне. Це я зрозумів одразу. На поверхні видніла лише голова, але що то була за голова! О! Яка то була голова! Здоровецька, уся всипана шипами, темно-зелена, лискуча й бридка. Ось потвора повернулася до нас, і блимнули червонясто два великі ока. Між ними стирчав хижий ріг.

З напіврозкритої пащі виглядали гостренні білі зуби.

Враз схотілося мені опинитися десь далеко-далеко — в селі чи й у самому Києві, і я мимохіть позадкував до кущів, з-за яких так необачно вискочив секунду тому.

— У-у-у-у! — люто завила мордяка і стала наближатись.

Я дивився на цю химеру, мов загіпнотизований, І не вірив власним очам.

— Тікаймо, Митю, — врешті здобувсь я на слово. — Тікаймо!

І ми вже були кинулись бігти, коли це Митько вкляк на місці.

— Ні! — мовив він, важко переводячи дух. — Ні! Крім нас же ніхто його не бачив… Я не побіжу! Щоб потім розказати!.. Яке воно…

— У-у-у-у! — ревонуло страхіття ще раз.

— А! Лякати! То ти нас лякати! — несподівано заверещав неприродно тонким голосом Митько і, окинувши поглядом берег, вхопив каменюку і пожбурив нею в оту голову.

І хоч він не поцілив, проте чудиську такий гостинець не сподобався. Воно спинилось, а тоді, не зводячи з нас очей, стало віддалятися.

— Ага! Не смакує! Не смакує! — верещав Митько. — То ось іще! І ще!

Четвертим чи п’ятим каменем він таки влучив у голову. Щось у ній голосно тріснуло, і… ми побачили, що ріг, отой страшний ріг, який стирчав між очей, зламався.

— А-а-х-х! — тільки й мовив я. — Оце удар!

Із тварюкою в цей час діялося щось дивне. Вона смикнулась в один бік, у другий і пішла під воду.

— Втекла! Втекла! — радо підстрибнув я.

Проте вода там, де зник Митькозавр, хлюпала й булькала, і ми зрозуміли: звір лише пірнув. Ось голова його знов з’явилась на поверхні і раптом людським голосом загорлала:

— Рятуйте! Рятуйте! Тону!

— Господи! — прошепотів я. — Воно по-людськи балакає!

— Рятуйте, хлопці! — зарепетувала голова і зникла під водою. Проте за мить знову вигудькнула. — Ряту!.. Це я, Василь!..

— Василь? — безтямно глянув я на друга, проте одразу ж здогадався: — Воно його проковтнуло! Живого!

І тут я побачив, що Митько підбіг до води.

— Куди ти? — зойкнув я. — Воно ж і тебе…

— Ти що, не зрозумів іще? — сердито гукнув він. — Це отой велосипедист. Присвіти-но мені, — і кинувся в озеро.

Я примостив ліхтарика так, щоб промінь його висвітлював арену подій, і теж шугонув слідом і поплив.

Вода попереду аж клекотіла.

— Ой, помр!.. Поможіть! Я більше не буду! — захлинавсь один голос. І тут же йому вторував Митьків:

— Та не хапай! Не хапай за шию! Кому кажу! Стягай з нього це опудало, — закричав Митько мені, — бо втоне. Знизу підважуй!

Я вхопивсь обіруч за ту страхітливу голову — під пальцями відчув цупку тканину, — проте звільнити Василя ніяк не міг. Тоді я піддів рукою знизу і, намацавши якийсь пасок, що стало сили рвонув за нього. Пасок відірвавсь, і опудало потвори легко одлетіло геть. А втім, це вже було ніяке не опудало — зіжмаканий фарбований брезент і потрощене паліччя каркаса. Дерев’яні шипи повідлітали, зуби відклеїлись.

То вже було ніщо — мотлох, сміття.

Тим часом ми мало-помалу наближались до берега. Ось ноги мої вже торкнулися грунту, і ми з Митьком під пахви витягли Василя на сухе.

Схлипуючи, він повалився на пісок і очманіло поводив туди-сюди безтямними очима.

— Догрався? — мовив Митько, схрестивши на грудях руки. — Пустунчик!

Василь щось белькотів, раз у раз пускаючи з рота фонтанчики. Видно, він здорово наковтався води.

— Ря-ря-ряту-уйте! — проквилив зрештою перше розбірливе слово.

— Та вже ж урятували, — відповів я. — Чи тебе ще в село віднести?

— Ні-і, в с-е-ело не треба, — цокотів той досить жваво зубами. — Я с-сам.

— Ну і чого ж ти домігся цим маскарадом? — спитав Митько.

— Я хотів вас налякати, — схлипнув Василь, — та в ременях заплутався.

— Ха! Налякати! — гордо мовив я. — Ми не з лякливих, правда, Митю?

— Еге, не з лякливих, — протягнув Василь. Він іще не зовсім оговтався. — А каністри хто злякався?

— Якої каністри?

— І слідів.

— Та яких слідів? — насторожився я.

— Дивіться яких! — він важко відліз навкарачках у бік, понишпорив у темряві, повернувся з якоюсь дерев’янкою і з розмаху вдарив об пісок. — О! О! І сьо!

Всюди, де опускалася та дерев’янка, з’являлися сліди, такі знайомі сліди Митькозавра.

— То це ти? Це ти ставив оті сліди? — скрикнув я, дивлячись, як під ударами дерев’янки гине наша мрія про велике відкриття.

— А хто ж, по-вашому? Звичайно, я. Вирізав із корча оцей от слід і ставив час від часу. А ви й повірили, дурні голови! І бурштин вам подарував, — у сестри з намиста зняв. Та то і не бурштин зовсім… І дерева граблями подряпав, і вороняче пір’я поклав. І в тромбон дудів — Фа-Дієзів, а ви й не впізнали. А бульбашки пам’ятаєте? Так то я прив’язав до дірявої каністри каменюку і пожбурив у воду. От вона й булькала. Сам я тоді в кущах сидів і од сміху помирав. "За ногу вхопить!" Хто? Каністра за ногу? Ха! А вони щось там шукають, до бібліотеки бігають…

Легка тінь нашого Митькозавра змигнула востаннє перед моїми очима і зникла назавжди.

Василь закашлявся і знов пустив ротом фонтанчик.

— А здорово я вас, га, у дурні пошив? А ви й клюнули.

— Ах ти ж… Ах ти ж брахіцефал, — засичав я, підступаючи до нього. — Ах ти ж диплодок нещасний. То ти нас дурити здумав! Ану, Митю, давай-но виб’ємо йому бубни!

— Та кинь, Сергію, — озвався Митько. — Давай краще подякуємо йому, — мовив раптом.

— Подякуємо? — дурнувато гигикнув Василь. — За що подякуєте?

Я теж здивовано зиркнув на Митька.

— Васю, — почув я голос мого друга. — А що ти знаєш про стегозаврів?

— Стегозаврів? — перепитав той.

— А про археоптерикса?

— Кого-кого?

— А про індрикотеріїв? — не став навіть повторювати Митько.

— Та йди ти зі своїми птеріями.

— Так от, Васю, ми тобі вдячні, Васю, за те, Васю, що ти влаштував нам такі чудові канікули. Ми, Васю, відкрили для себе такий світ, якого тобі, Васю, і не снилося. Ти сказав, що пошив нас у дурні. Ти, Васю, коли хочеш знати, сам себе пошив у дурні.

— Но-но, легше там, — озвався Василь. Він уже трохи оговтався, і видно було, як допекли й дошкулили йому Митькові слова.

— От за це й спасибі тобі, Васю, — не звернувши уваги на цей застережливий вигук, закінчив Митько. — Ходімо, Сергію.

І ми пішли. А Василь лишився на піску — мокрий і жалюгідний.

Ніхто з нас не зронив і слова, та чи й була в них, у словах, якась потреба? Ось-ось уже мав спалахнути обрій там, де сходить сонце. Я крокував поруч із Митьком і думав: "Як здорово минув у нас цей місяць".

"А колекція? — нараз виринуло в моїй пам’яті. — А як же колекція? Але ж у нас попереду ще півліта, — тут же заспокоїв я себе. — Ще цілий місяць. Теж, мабуть, не менш цікавий і

переповнений новими подіями. І взагалі у нас попереду ще дуже багато цікавого, і завжди так буде, поки ми з Митьком".

Поки ми з Митьком…